

116

00-16

Dingaka, Ditaola

Medicine and Divination in Ndebele Tribe.

Mehuta ya dingaka ke ngaka e thšupya, ke ya alafang a sa laole ka dithako. Ngaka ba ra ya dithlako. Basadi xo atile tše dithšupya. Motho yo mong le yo mong ya alafang ke ngaka le xe a tseba dihlare di se nene, ba alafang dikxomo ba alafa le batho. Le bōna ba xo alafa bana fêêla, ke dingaka. Motswadi a ka ruta ngwana wa xaxe bongaka yo moxolo mojalefa kapa xo fejane xe ekaba xa ba kwane xa botse le yo moxolo, a xana xe a mo roma xo êpa dithlare. Ngaka e rutwa bongaka ke motho o tee a tloxe a tšame a thlaološa ke ba bang dithlare tše o a sa di tsebong a di rēka ka tše ding kapa ka kxomo xoba seruwa se se ka kxopêlwang ke ngaka. Xe ngeka e ruta motho bongaka e bitša kxomo. O rutwa mehuta ya dithlare le kalafêlô ya tšona. Ya rutwang bongaka o šika le ngaka a e rwalêla mokotla wa dithlare le xo rongwa xo epa medu kapa xo phapha matswamathi a xo dia disema tša xo oretša balwetši. Xe a šetše a nee tsebōnyana o rongwa xo alafa malwetšana a manyenyana.

Xe ba mo ruta xo laola ba mo nweša sehlare sa xore a se ke a lebala, moo le dirêtô tša dithlako xe ba mo ruta xo thlakanthša ba êpa dihlare tše swanetseng xo thlakanywa ba mo laetša ka mokxwa oo ba thlakanyang ka ôōna xoba ke disema kapa tša xo nowa le tšona tše šilwang ba mmotša kalafêlô ya tšona le malwetše ao di a alafang le tekanyô ya sehlare sa xo lewa le se sa leweng e leng sa xo tlôla kapa xo thlabêlwa. Xa xo boithswarô bya mofuta, molaodi o no swana le batho le xōna xa a ipexe bathong. Xo rutwa xo tšea ngwaxa xoba xo feta, xo ya ka xo swara xa hlôxô ya motho. O swanetše xo kxodiša moruti wa xae ke kulafelo ya xae. Tlišô ya bongaka ke dithebele, xa xo na ye ka reng ke ngaka e se yōna. Bongaka bo a šiša ka xobe ba na le xo lekana. Xa xo na lelxotla la dingaka, di tsibiwa ke meaparo. E a êpa, dingwê ya rēka, dithebele ya šoxa. Tša bohwa di xōna tle tše o a ithêkêlang. Ngaka e phekola mo e biditšweng, ba bang ba e latêlêla, ba bang ba e bitša. Ngaka xa e tšamo e bapatsa bongaka, e tsibya ke batho

bae e ba fodišitseng, ke bōna ba e bexang xo ba babyetšwang. Xe e fihlile e bexelwa bolwetši ya tse e laola, le xo laoleng e na e botšiša dipotsō, mme e arabiwe ka moo e botšišang ka xōna. E ka thoma modirō semetseng xe e tlile e bexilwe bolwetši. Xe ditaola di re molwetši o loilwe ngaka e mo foka pele ka metse a thšetšweng sehlare ya mo xaša ka ōna ka boditsi bya kxokong kapa lešāša la mosehla, ya e phorohla ka dihlare ya tse e ka swara molwetši. Sedimo le sōna se a hlebya xore a bōne bolwetši ka mothong. Xo laolwa lwapeng, ka ntlong kapa mafuri.

Ngaka e ka no phopholetša molwetši. Xo laolwa xosasa le mathapama ka meriti e seng bošexo le mosexare o moxolo. Xa xo laolwa molwetši xo nyakēxa babō fêēla. Batho ba banthši ba nyakēxa xe xo laolwa boloi kapa pula kapa bohodu, kōma xo tla banna fêēla, basadi ke xe xo laolwa boloi ke mo ba atang. Batho ba sa rateng ke ngaka ba rakwa ke mong wa molwetši ka keletšo ya ngaka. Phuthulla moraba e tšwa semetseng leina la yōna ke phutholla-moraba e ba pđui kapa nku.

3 Ngaka e lefiwa xe molwetši a fodile. Bolwetši byo bo šoro kapa bya lebuka le letelle ke kxomo, byo bo nnyane, nku kapa pudi. Xe motho a sa fole ngaka ya laelwa xwa fetelwa xo e ngwō. Ngaka xo lefiwa e fodišitseng molwetši.

Xo tiisa motse xoba lapa ke kxomo. Xe motho a biditše ngaka xore e mo laolē o e diela byalwa, ke ngaka ya xae. Xe e le ya metseng eo a sa tsebanong nayō kapa u e latētše, u nthša pudi kapa u ya u rwele byalwa. Ngaka xe e foka naxa e lefiwa ke kxoši ka nku, xa e lefiwe ngwaxa o mong le o mong. Xe e foka molwetši, ke karolō e ngwē ya kalafō ya xaxe. Ngaka e tsebiša seo tefō ya yōna o swanetšeng xoba sōna, xa e bitše xo feta seo se boletšweng mona.

Ngaka xa e phexiswe, xe motho a se na kxomo a ka no fokotša ka dinku kapa dipudi, fêēla o tlamexile xo phōtha sethla seo ngaka e mmeetseng kapa a no re ke tla xo phelēla xe a se na se

a ka mo fang. Xe motho a xana xo lefa ngaka wa sekišwa a lefišwa ke kxôrô. Molwetsi wa botsišwa xe xo tla tsebya xore o bolawa ke twetši mang, kapa a laolwa ka ditaola, xo phopholwa motho ya robexileng, xo laolwa ka dithlako kapa mankxwanyane. Bolaodi wa rutwa xo laola. Ba bang ba laola ka thlako tse nne, bangwê ka dithlako ka moka. Ke ka xo šetša maô, le ka xo šetša boteng bya sedimo se bolaetšweng molwetši ba kxôna xo lemoxa twetši ya molwetši.

Dithlako di dirwa ka marapô a diphôôfôlô tše bolailweng e seng tse hwileng le xôna ba di lokiša ba se se ba a apea nama e se tala.

- 4 .Maô a dithlako: Lengwê, Ngwanenyana; lengwê la bahudi ba kxetsi lengwê ke laola bašabi ka laola kxoši e a hwa:
 Thwaxadima: Mosadi, thwaxadima e kxolo matsepe, ngwana marutla a ra tsatši tsatši la mosadi ~~xx~~ moxolo le thlabe lešaramong la ntlo. Mahlasedi ya ba sa moduke. Malatši le malatšana ba tsere kxang. Malatši a re letsatši le tšwa bodibeng, ma malatšana a re letsatši le tšwa kutung ya morula, ba tloxa ba namêla bolepye thleku di a lewa, maoko a lewa ntsweng. Letsatši la tšwa bodibeng, kxang e bowa e letše malatšana a bo malatši. Selomi: Mošimane, Selumi ke tau se e ja, ntwana a pôtle phaxa ya mangana a maxolo, ya xo ja bohwa le bya dingwê, hlotla mošwang ke e tala, phura marapô ke e thsehla. Se se jang madi ke se se hwibidu wa kwa se re kxo!
 Molepong u pharoxe u fiwe nama xa bo Selomi nama dia lewa,
 Lexwame: Monna, Lexwame la mathlathlekkoma a mošweng. Na xo rwala xa ka ke xang wa botša mosadi khuduxa ya lepotla-potla o ora ntlo a laala. Na lexwame u ile se bue mašunya-šunya ke ang? Maphoko bowa xodimo leuwe tswapô e se leno u bakiša mosweng naxa. Ke letswapô la pela le thšwene le ntwete monye lewaneng.
 Moxolore: Kxoši, monna: Ke moxolo ke mokokomoxi ke moxolo moja tša uta. Ntlo kxolo ya mošatê e re dithšikhudi ya re map ene ya re kxolo ka dipedi.

5

Mabyana 'mosadi' Lešaxa-šaxa molapong lesata la baxodi ba tšie. Moxodi wa tšie tša bošexo u tla xola le masoo soo.

Morarwana 'Ngwanenyana' Morarwana wa selesele ke a selekwa ke selekwa ke nthši maswing xo thlatša ke xo dikisela 2 Thwaxadima "Mosadi" Sebetla mpheng wa kxadi u betle o be o molelle, kxadi le moše xa noka e ya lema. Sefeleele se ja melato, se beša mollô taku-taku moraxo phofa di a fsa.

Mašupya "Basadi" Basadi ba Mmaselope ba se ya nokeng ka lekoko, basadi lathlang serepa; seboka motho se a ja sepipimpi moripeng se a bolaya ke bipile kxolo e tšea letšete. Taba re bola kxororwane khuta marama re hwa nayô, Nawa nkabe di bipêla nkabe di bipêla bathšadibe batho ba Mmaseboto sa nawa.

Mothlakola 'monna'. Mothlakola a matsepe madiha a kxomo tša rare byo bo thlakotšwexo bo thlakotšwe bo thlakotše le moxatša kxoši. Bokxatha. 'Mosadi' bokxatha khuru tsa basadi boxara ke bya bo mosima.

Thlapadiba 'Mošimane' Leope la wêla masokhu le ba mahlo ba a le wêla ke thlapi le le rangwane tšiboxong, a apere nakedi a thšeka le nna ke apere nakedi a thšeka a dia manô a xo tšea ya ka nakedi a thšeka.

6

Mpherefere. 'Ngwanenyana'. Kxaola nkxwe moxala e se ye naô phalaborwa xa malatši a phepela, malatši phepela ka ngweta u tšee lešela u nee balata xa selema tsela ya boroka.

Moraro. "Mosadi" Sa moraro xa se kxole se mabulelong a dipsika, se nyaka nku ya mokou se akxofe direro dibe mafuri u se se ua nyaka. Letswetlana ke kxothše masui a mma ke rima-rima le diphao, dimpa ke marethethe. Xo na le marapô a diphôdfôlô ka moka tše tsebyang, xo ya ka methopo ya batho: Tlou, tau kxomo (nare) thšukudu, kolobê, phiri, kxokong, phukubye. phuti, thšweni kxabo, noko le tše ding. Mankxwanyane: O diwa ka diphate wa kxokaxanywa ka mašika wa hlomêlwa metheka hloxong. Ba laola ka ôna. Ba o tsema fase motho a o swere ka lerapô xore

o se we xe o bina. Ser[^]tô: Mankxonyane a maxapa tolodi a kxomo Thlaxaripana a leselo mothotho a mabala mats^í, thšipa namêla mooka mabala a šala mookeng. Dithlako ba lemoxa ka tšôna malwets^í le mathswenyo ohle le baloi ba tsebya ka tšôna.

Ditaola di šupetsa ngaka mokxwa oo e ka alafang ka ôna le dithlare tše nyakexang. Xe motho kapa kxomo e robexile ya otlollwa ya phopholwa marapô a robexileng ba a lokiša xomme ba e phutha ka matswamathi a mohlare kape sethobe ba tata ka lenti. Ba šidila ka dithlare tše kôpantšweng le makhura. Xo orelwa disema ka lengeta kapa ka pea. Le metsi a bidišwa xo thsetšwe dihlare ka xare motho a orêla a apešitšwe kobô.

7 Sekutu se thobiwa ka dihlare ka metse a borithô. Xo xaiwa ka lexare letoma la xe motho a thumilwe e le xe e le seruruxi mola se buduitše. Kapa ba xae ba lomexe ka mohloxol/.. Motho xe a ba robexile ba be ba mo ripa sethô se robexileng ba mo tata ka dihlare xe e le moo ba bônang xoba marapô a ka se kxomaxane. Basotho ba nyaka ba alafa ka mohlare o mong le o mong o ba o tsebang, le nama le marapô le madi a motho le a tšôna ~~nik~~ diphôšfôlô a hlakanywa le dihlare. Ka ba dumele xo botša motho mekxwa eo dihlare di hlakanywang ka yôna, le ôna maina a tšôna ka xoba bongaka bya Sesotho ke sephiri xa e se xe u nthšitše kxomo ba xo ruta.

Maina a se makae ao ke a hweditšeng šia: Moxwêtê-swika, lebitsô la dingaka ke morwala-badikana, mohloko = mmolaya nonyana, Šapô la motho-Šapô la mphse, Seatla sa thšweni > Se-mometša leseka, morotô wa dipela = morotô wa thšweni, Lekodi = hlapa diba, Sebale = monkxankxane, moroba diêpê = modika seolwana, Morerešo > xoko sa borwa.

Dihlare di a êpya, dingwê ba di rêka ka tše ding kapa ka diruiwa, di epiwa ka nakô tšohle fêla, xo nee tše sa epiweng lehlabula byale ka sebatama, kxoš^í, thutse le molaka, ba re di tliša sefakô, le mohlaha xa o kxiwe o tliša phefô.

Tše ding di šomišwa di see metse, dingwê di a omiswa tša šilwa, dingwê di šilwa di fišitšwe, dingwê di kkekxethwa disema. Xo ya ka mehuta ya tšona. Dingwê di šilwa tša thlakanywa le makhura tša lôtwa ka manakeng. Tše ding le tše ding di thakana le tše šomang natšô kalapong.

8 Dipheko tše bewang difateng xo rêngwa modutu di tlotswa dihlare le lehlaka-noke, le tšôna tša xo aparwa molaleng di tlotswa dihlare. Tše di fêhlwaxo ke dithokxola.

Malwetsi xo dumêlwa xoba a tlišwa ke boloi, ke badimo, xe e le a badimo ôna dingaka di re xa ba lwe nabô xoba le xe ba laola ba alafa ba rwabaidša badimo, a mang a tlišwa ke xo phela xampe xa motho. Tše ka moka ba di tsebišwa ke xo laola. Baloi ba šomisa mekxwa ee: Ba nthša mobu mo u xatileng ba hlakanya le dihlare wa bolaya ke maoto. Ba tšea monola mo u rotileng ba hlakanthša le dihlare ba thiba tswala, kapa ba thibanthša morotô wa babya. Le meriti ya batho ba šilafetseng e bakêla motho maduma. Fêla diphiri tša boloi di tsebya ke bôna ba ~~maxi~~ nnoši.

Motho xe a nee madi a maxolo o oretšwa disema, xe e le hlôôxô e kxolo o lemoxwa hloxong, xe a bolawa ke morotô o le bohloko xe a rota, ba fufutša modi wa naka la thôlô wa fôla. Sekxalaka se alafiwa ka medi ya lenaka la kxomo le le tala, wa ôrêla moši wa tloxa wa tlôla mošidi o hlakantswe le makhura a kxomo. Le tšie kxalaka e alafa sekxalaka. Morerešo o alafa hloxwana ya ngwana wa fišwa wa papatšetšwa phoxwaneng.

Morotô wa thšweni o alafa mahlo a nang le dišô. Meno a thunyang a alafiwa ka sebale. Sehlabi ke tswamathi la mohwelere. Molaka ke hlare sa madi a thswenyang mmeleng. Xata la mpya ya kxotho le alafa hloxwana. Teng e khuibidi re xo noša modi wa mothšidi wa fufutšwa motho a nwa metse.

Xo thšireletša ntlo kapa motse xo bewa dithokxola. Dipheko di thšireletša baloi, meriti le maru.

9 Ko aparwa pheko ya morutu kapa lehlaka noke le lerapō
la noxa kapa la thšweni xo ithsireletša, le lenala la nthšū.
Monna moso, kxaši, sebale, le tlapa la borwa di thšireletš^eša
baloi. Hlokwa la tsela, masepa a kxwadi, monna mošo le yōna
kxaši di somišwa bakeng sa mahlatse, xo ratwa ka moo dingaka
di kxonang xo hlakanya ka xōna sephiring sa bōna. Fêla xa e
le thlokwa la tsela, monna moso, masepa a kxwadi di somišwa
le xe di nnaši. Makhura a nku a ba xōna thlakanyong ya
mašwalō.

Ke boditšwe ke Ngaka Sexadi Mxodi.